

Leibnizin vastaväitteitä molinistiselle voluntarismille

ARI MAUNU

1. Johdanto

Klassiseen *voluntaristiseen* vapauskäsitteeseen sisältyy oletus *indifferenssivapaudesta* eli toimijan kyvystä tai vallasta valita välittämättä valintaan vaikuttavista tekijöistä, esimerkiksi omista motiiveistaan. Käsittelen tässä artikkelissa Leibnizin pääasiallisia vastaväitteitä *molinistiselle* voluntarismille, jonka mukaan *tahto* voi valita minkä hyvänsä vaihtoehdoista (tai jättää myös kokonaan valitsematta), jotka *ymmärrys* sille tarjoaa, siis myös minkä hyvänsä ymmärryksen huonommaksi arvioiman vaihtoehdon.

Luvussa 2 kuvailen Leibnizin näkökulmasta ymmärryksen (järjen) ja tahdon välistä suhdetta koskevat perinteiset näkemykset eli mainitun voluntarismin ja sen kilpailijan, *intellektualismin*, jonka mukaan tahto toimii *sub specie boni* eli valitsee ymmärryksen (relevanteissa suhteissa) parhaaksi arvioiman vaihtoehdon.

Luvussa 3 esitän Leibnizin riittävän *perusteen periaatteelle* (RPP) pohjautuvan kritiikin voluntarismille. RPP:n mukaan kaikelle, mikä vallitsee, on perusteensa ja syynsä, miksi juuri se vallitsee eikä mikään muu. Luvun lopussa huomautan, että vo-

luntarismissa tehdään kestävästi erottelu, jota tässä teoriassa ei voida mitenkään perustella, joten (epäiltävissä olevaa) RPP:tä ei oikeastaan edes tarvita voluntarismin kritiikissä.

Luvussa 4 selitän, mikä on Leibnizin mukaan voluntarismin keskeinen ongelma, nimittäin virheellinen käsitys tahdon luonteesta. Voluntaristien kanta on, että valinnan hetkellä tahto itse jollakin tavalla "determinoi" itseään (esimerkiksi huonompaan valintavaihtoehtoon). Tätä vastaan Leibniz argumentoi, että se mikä tahto on *määrityy* juuri sen perusteella, minkä valinnan se tekee kussakin valintatilanteessa: emme voi määrätä tahtomme sillä tavalla kuin voluntaristit esittävät, sillä toimijassa ei ole mitään lisäkomponenttia, joka voisi aikaansaada tuollaisen määräämisen valinnan hetkellä.¹

2. Intellektualismi ja voluntarismi

Perinteiset ymmärryksen ja tahdon välistä suhdetta koskevat näkemykset ovat *intellektualismi* and *voluntarismi*. Intellektualistit ovat sitä mieltä, että valintatilanteissa ymmärrys (järki) arvioi tarjolla olevat vaihtoehdot, minkä jälkeen tahto valitsee sen, mikä on tämän arvion mukaan paras (käyttökelpoisin, mieluisin tms.). Voluntarismin tarkoitus on puolestaan näkemystä, jonka mukaan tahto ei ole sidottu ymmärryksen arvioihin, vaan tekee viime kädessä valintansa itsenäisesti. (Pink 1998, luku 1; Sleigh *et al.* 1998, luku 1.) Leibniz on intellektualisti, joskin hän esittää seuraavan tärkeän varauksen: "käyttäessämme tahtomme me emme aina seuraa käytännöllisen ymmärryksen viimeisintä arvostelmaa; mutta seuraamme aina tahtomisissamme kaikkien perusteista ja passioista nousevien inkliinaatioiden yhteistulosta, ja tämä seuraaminen tapahtuu usein ilman ymmärryksen eksplisiittistä arvostelmaa" (T 512).³ Leibnizin kanta on,

¹ En käsittele tässä kirjoituksessa Leibnizin omaa vapauskäsitystä (vaikka se tietysti liittyy läheisesti hänen voluntarismin kritiikkiinsä).

² Käytetyt lyhenteet ilmenevät Kirjallisuus-osiosta.

³ Ks. myös T k13 ja vrt. Davidson 2014, 219-20, ja Murray 2005, 204-5.

että kun *kaikki* relevantit vaikuttavat tekijät eli ns. *rekvisiitat*⁴ otetaan huomioon, valinta määräytyy yksiselitteisesti: sama tahto tekisi tarkalleen samassa tilanteessa aina saman valinnan.⁵ Espanjalaisten jesuiittojen Luis de Molinan (1535-1600) ja Francisco Suárezin (1548-1617) kehittämä *molinistinen voluntarismi* on libertarismin muoto, jonka Molina muotoilee seuraavasti: "Sellaista toimijaa kutsutaan vapaaksi, joka, kun kaikki tekemisen rekvisiitat on annettu, voi tehdä ja olla tekemättä, tai voi tehdä jotakin siten, että hän voi myöskin tehdä jotakin vastakkaista" (Molina 1595/1953, 2.3); "Mielestäni vapaus on tahdossa, ei ymmärryksessä. [...] Siten, vaikka intellektuaalinen

⁴ Skolastista ja myös Leibnizin käyttämää terminologiaa seuraten kutsun valintaa edeltäviä ehtoja tai vaikuttavia tekijöitä rekvisiitoiksi (lat. *requisitus*). Leibnizin mukaan tapahtuman rekvisiitat sisältävät *kaikkien* edeltävät ehdot, siis valintojen yhteydessä myös itse tahdon. Esim. A63 587 / DSR 113 (1676): "Jonkin rekvisiitta on se, jota ilman se ei voi olla olemassa. Jonkin kaikkien rekvisiittojen yhdistelmä on sen kokosyy. Mikään ei ole ilman perusteita, sillä mikään ei ole ilman rekvisiittojensa yhdistelmää." (Ilmoitan viitteissä alkukielisen lähteen lisäksi englannin- tai (ensi sijassa) suomenkielisen lähteen (paitsi silloin kun nämä ilmenevät kirjallisuusluettelosta).)

Valintojen yhteydessä on kuitenkin luontevaa käsitteellisesti erottaa tahto muista, ns. *ulkoisista* rekvisiitoista (ks. A64 1380 / CPS 123 (1677), A63 133 / CPS 69 (1672-73?)). Käytän sanaa rekvisiitta tällä jälkimmäisellä tavalla, siis tahto itse poislukien.

⁵ Ks. esim. A63 133 / CPS 69 (1672-73?); A64 1408 / CPS 137 (1678-81?); A64 1450-52 / SLT 105-7 (1680-84?); LA 38; DM 13; MP 113-14 (n. 1689); A36 572 (1695); Gr 479-80 / SLT 96-97 (1699-1703?); NE 2.21.8 (A66 175), 2.21.25 (A66 182-83), 2.21.47-49 (A66 195-99); G3 471 / WF 180-81 (1704); G3 401-2 / AG 194-95 (1707); T 43, 45, 47, 51, 53, 132, 282, 310, 367, 369, 371, k14; LC 5.4, 5.15.

Kommentaarikirjallisuudesta, ks. esim. Sleigh *et al.* 1998, luku 7; Davidson 2005, 238-42; Murray 2005, 202-4; Imlay 2002. Murray 2004 ja Sleigh *et al.* 1998, luku 1, esittelevät mielenkiintoisella tavalla aiheen Leibnizian edeltävää historiaa.

dispositio ja tieto olisivat samat [..], tahto voi sisäsyntyisen vapautensa ansiosta tahtoa tai olla tahtomatta" (*ibid.*, 2.9).

Leibniz muotoilee tämän vastustamansa näkemyksen mm. seuraavilla tavoilla: ollakseen vapaa toimijalla on oltava "valta tehdä taikka olla tekemättä, kun kaikki tekemisen rekvisiitat ovat annetut, ja kaikki on yhtäläistä niin kohteessa kuin toimijassakin" (A64 1380 / CPS 123, 1677); "sen jälkeen, kun kaikki tiedetään ja on otettu huomioon, [toimijoiden] vallassa on yhä tahtoa, ei ainoastaan sitä mikä miellyttää eniten, vaan myös tämän nimenomaista vastakohtaa" (NE 2.21.25 (A66 182)).⁶

Molinistisen voluntarismin mukaan *indifferenssi* on vapaan valinnan välttämätön edellytys. Tällä tarkoitetaan, että tahto, tehtyään valinnan tietystä tilanteesta eli tiettyjen rekvisiittojen alaisuudessa, ei tahtonut vapaasti, ellei tämä tahto olisi voinut (eli ellei sen vallassa ollut) tahtoa jotakin muuta kyseisessä tilanteessa. (Tämä on yksi versio nykykeskustelussa tärkeänä pidetystä "vaihtoehtoisten mahdollisuuksien periaatteesta": vapaus edellyttää, että valitsijalla on aidosti tarjolla vaihtoehtoja.) Voluntarismin mukaan vapaan tahdon on oltava valintahetkellä sillä tavalla indifferentti vastakkaisten vaihtoehtojen suhteen, että tahdolla on kyky tai valta ikään kuin *determinoida itseään* rekvisiitoista välittämättä (Greenberg 2005, 219-20; 2006).

Leibniz esittää useita vastaväitteitä molinistiselle voluntarismin malle. Käsittelen tässä kirjoituksessa kahta merkittävintä Leibnizin esittämää kritiikkiä, joista ensimmäinen perustuu riittävän perusteen periaatteeseen ja toinen näkemykseen tahdon luonteesta.

⁶ Ks. myös A63 132-33 / CPS 67-69 (1672-73?), A64 1775 / L 204 (1678?), T k1.

3. Riittävän perusteen periaate ja perustelematon erottelu

Kuten yllä esitin, molinistisen voluntarismin mukaan (vapaa) tahto on valinnan hetkellä indifferentti vastakkaisten vaihtoehtojen suhteen: tahdolla on rekvisiitoista riippumaton kyky tai valta determinoida itseään. Leibniz vastustaa jyrkästi tällaista käsitystä tahdosta – hän pitää sitä silkkana harhamana (kimairana) eli sillä tavalla täysin sisällöttömänä, ettei se voi tarkoittaa mitään (eivätkä sen esittäjätäkään siten ymmärrä, mitä esittävät).⁷

Leibniz sanoo toistuvasti, että molinistinen voluntarismi – ja erityisesti siihen sisältyvä indifferenttioletus – on virheellinen, koska se rikkoo riittävän perusteen periaatetta (lyh. RPP). Tämä periaate sanoo, että kaikelle on riittävä peruste (tai syy), joka selittää, miksi juuri se, eikä mikään muu, on olemassa (tai on voimassa tai tapahtuu tms.): "mikään ei ikinä tapahdu ilman syytä tai perustetta, jonka mukaisesti se määräytyy" (G3 402 / AG 194, 1707); "mikään ei ole ilman, että on riittävä peruste sille, miksi se on ja miksi se on siten kuin on eikä millään muulla tavalla" (LC 3.7); "mikään ei tapahdu ilman perustetta, ja sille oltava peruste, miksi jokin tietty olio on olemassa pikemmin kuin jokin toinen olio" (G7 289 / MP 145, n. 1697); "mikään ei tapahdu missään ilman että hän, joka ymmärtää, ymmärtää sille perusteen, toisin sanoen ymmärtää, miksi asiat ovat tietyllä tavalla eivätkä millään toisella tavalla" (A64 1656-57 / AG 96, 1689?).⁸

⁷ Ks. esim. A63 135 / CPS 73 (1672-73?), A64 1380 / CPS 123 (1677), G7 111 / SLT 95 (1690-95?), G3 471 / WF 180 (1704), G3 401 / AG 194 (1707); T 48, 175, 303-5, 308, 314, 319-20, 365, 367, k2, k3, k23; LC 3.7, 4.2.

⁸ Ks. esim. Cover & O'Leary-Hawthorne 1999, luku 5; Belot 2001; Pruss 2010, erit. luvut 2, 5 ja 9.

Neljännessä kirjeessään Samuel Clarkelle Leibniz kirjoittaa seuraavasti: "Siinä, mikä on absoluuttisen indifferenttiä, ei ole mitään perustaa valinnalle eikä siten [...] tahdolle, sillä valinnan on perustuttava jollekin perusteelle tai prinssiipille" (LC 4.1). Siten:

Kaikki teot ovat määräytyneitä eivätkä ikinä indifferenttejä. Sillä aina on olemassa peruste, joka inklinoi tiettyyn toimintaan pikemmin kuin toiseen, koska mikään ei tapahdu ilman perustetta. Nämä inklinoivat perusteet eivät ole nesessitoivia eivätkä ne mitätöi kontingenssia eivätkä vapautta. Indifferenssivapaus on mahdoton, jopa siinä määrin ettei sitä voi olla missään, ei edes Jumalassa. Sillä Jumala määrää itseään tekemään sen, mikä on parasta. Ja luotuja määräävät aina sisäiset ja ulkoiset perusteet. (G7 110 / SLT 94, 1690-95?)⁹

Toisinaan väitetään (tai ainakin epäillään) Leibnizin tällaisen kritiikin perustuvan siihen virheelliseen luuloon, että molinistisessa voluntarismissa oletetaan toimijoiden tekemän valintoja ilman mitään syytä, perusteita tai motiiveja. Michael Murrayn (1995, 83 (viite 25)) mukaan "Leibniz saattaa tässä kohdassa ymmärtää molinistit väärin, uskoen heidän näkemyksensä olevan, että valinnat ovat vapaita vain jos ne esiintyvät tilanteissa, joissa toimija on täysin indifferentti tarjolla olevien vaihtoehtojen suhteen". Robert C. Sleight (2005, 158 (viite 73)) kirjoittaa puolestaan seuraavasti:

Leibniz arvosteli molinistista vapauskäsitystä joka käännteessä. Voidaan kysyä, pystyttikö Leibniz olkiukon, sillä Molinan vapauskäsitteeseen ei kuulu se, että "kaikki on

yhtäläistä sekä toimijan ulkopuolella että hänen sisäpuolellaan". [...] Tällainen Molinan vapauskäsitteksen luonnehdinta [...] on kuitenkin epätarkka [...].¹⁰

Sean Greenbergin (2005, 218) mukaan Leibniz "väittää molinistisen vapauskäsitteksen vaatimasta indifferenssistä seuraavan, että toimija voisi valita ilman mitään perusteita". Greenberg (*ibid.*) jatkaa: "tällainen kritiikki ei koske molinistista kantaa, koska molinistit eivät itse asiassa väitä, että vapaa toimija valitsee ilman perusteita". "Mitä molinistit väittävät", Greenberg (2006) jatkaa toisaalla, "on että perusteet [...] eivät riitä tahdon determinoimiseksi: vapaa valinta edellyttää tahdon determinoivan itseään tilanteessa, jossa mieli tajuaa perusteet ja motiivit".

Leibniz ei kuitenkaan langenne tällaiseen Molinan teorian aliarviointiin – häneltä tuskin on jäänyt huomaamatta esimerkiksi aikaisemmin lainatun (ensimmäisen) Molina-tekstin jatko, jonka mukaan valintaa ohjaa ymmärrys: "vapaa valinta [...] ei ole mitään muuta kuin tahto [...], jota ohjaa sitä edeltävä järjen arvostelma" (Molina 1595/1953, 2.3).

Toiseksi – ja merkittävämminkin – kritisoiduissa kohdissa Leibniz tarkastelee kuuluisaa *Buridanin aasi* -ajatuskoetta eli kuviteltua tilannetta, jossa vaihtoehtoille on perusteet, mutta nämä perusteet ovat *tarkalleen* yhtä painavat, eli vaihtoehdot eivät erotu toisistaan rekvisiittojen painoarvojen perusteella.¹¹ Murray (1995, 83 (viite 25)) ilmaisee selkeästi Leibnizin motiivin tämän ajatuskokeen esille ottamiselle:

Buridanin aasi -tapauksella molinistit yrittävät vain havainnollistaa teesiä indifferenssivapaudesta [...] jos vapaa luotu olisi sellaisessa tilanteessa, se voisi kumminkin tehdä valinnan. [Kursiivi poistettu.]

⁹ RPP:hen perustuvista argumenteista indifferenssivapautta vastaan, ks. myös A64 1380 / CPS 123 (1677); NE 2.21.13 (A66 179), 2.21.47 (A66 196); T 48, 303, 320, 362, k3; G2 420 (1711); G3 529 (1711); LC 4.1.

¹⁰ Ks. myös Sleight *et al.* 1998, 1259.

¹¹ Buridanin aasi -tyyppisistä ajatuskokeista, ks. Rescher 1969 (sisältää kattavan katsauksen aiheen historiaan).

Leibniz painottaa, että valinnan tai päätöksen hetkellä *täytyy* olla suuntaan tai toiseen *lopullinen* yllyke tai sysäys, josta tuo valinta juontuu. Sitä seuraa yllykkeen ”määräämä” toiminta. Jos ei ole yllykettä, ei ole toimintaakaan (kuten Buridanin aasin tapauksessa). Leibniz kirjoittaa seuraavasti (T 48, T k20):

Tämä tasapainoindifferenssin väärä idea oli hyvin kiusallinen molinisteille. Heiltä kysyttiin, ei ainoastaan miten on mahdollista tietää mihin suuntaan absoluuttisen määräämätön syy [tahto] määräytyisi, vaan myös miten on mahdollista, että siitä, jolle ei ole mitään lähdeä, kumpuunaisi *lopulta* määräytyminen: jos sanotaan kuten Molina, että tämä on vapaan syyn etuoikeus, ei sanota yhtään mitään [...] Syyllä [tahdolla] on oltava toimimisen dispositio. [Kursivointi minun.]

Lopuksi, vaikka [ulkoiset] objektit eivät määräisi vapaata voimaa [so. tahtoa], se ei voi koskaan olla toiminnan suhteen indifferentti silloin kun se on juuri toimimaisillaan, koska toiminnalla on oltava alkulähde toimimisen dispositiossa [...]. Ja tämän disposition olemassaolo nimenomaan [tarkoittaa että ei ole] silkkaa indifferenssiä, ja jos sielu antaisi itselleen tämän disposition, täytyisi olla toinen predispositio tälle antamiselle. Siten kuinka kauas hyvänsä mentäisiin taaksepäin, sielussa ei kohdattaisi koskaan silkkaa indifferenssiä sen omia akteja kohtaan.

Lyhyesti sanottuna ellei valinnan oleteta tapahtuvan täysin satunnaisesti (jolloin sitä tuskin voi sanoa vapaaksi valinnaksi), on oltava jokin lopullinen tai äärimmäinen resoluutio, joka määrittää valinnan (tai *on* valinta) – siten absoluuttista indifferenssiä ei viime kädessä ole olemassa.

Leibnizin RPP:hen perustuva vastaväite voidaan eksplikoita käyttäen apuna William Jamesin (1992, 573-74) esittämää ja myös Peter van Inwagenin (1974, 9-10; 1983, 141; 1993, 186-87; 1997, 227-28; 2000, 14-17) hyödyntämää ajatuskoetta, jossa toistetaan täsmälleen samaa valintatilannetta – kuvitellaan vaikkapa, että jonkin ajan kuluttua tietystä valintatapahtumasta Jumala kelaisi maailmanhistoriaa, aina uudestaan ja uudestaan,

takaisin tuohon valintatapahtumaan, jolloin siis kullakin ”ajokerralla” valitsija olisi tarkalleen samassa tilanteessa eli hänellä olisi täsmälleen samat rekvisiitat valinnalleen (hän ei siis tietenkään muistaisi muiden ajokertojen valintojaan).

Determinismi – siis näkemys, että tulevaisuus on vääjäämätön eli että (kunakin ajanhetkenä) on vain yksi mahdollinen tulevaisuus – sitoutuu siihen, että sama tahto tekisi joka ainoalla ajokerralla saman valinnan, siis että historia toistaisi itseään (vrt. van Inwagen 1974, 9-10; 1983, 141; 1993, 187; 1997, 228). Sen sijaan molinistisesta voluntarismista (kuten muistakin libertarismien versioista) ilmeisestikin seuraa, että vapaa valitsija tekee (ajoja ilman ylärajaa toistettaessa) joillakin ajokerroilla tämän ja joillakin muilla tuon valinnan, siis esim. ajokerralla m valinnan A ja ajokerralla n jonkin muun valinnan B. Van Inwagen (1983, 127-30, 140-41) havainnollistaa tätä kuvitteellisella esimerkillä varasteluun taipuvaisesta henkilöstä, jolla on tilaisuus varastaa kolehtilipas. Toisaalta hän on ahne ja paatunut mutta on toisaalta luvannut äidilleen tämän kuolinvuoteella olevansa jatkossa rehellinen. Hän on vapaa kyseisessä valintatilanteessa, sanoo van Inwagen (1983, 141) vain, jos hän joillakin toistokerroilla varastaisi lippaan (rekvisiittana mm. ahneus) ja joillakin jättäisi varastamatta (rekvisiittana mm. lupaus).

Nähdäkseni Leibnizin RPP:hen perustuva kritiikki molinistiselle voluntarismille *ei* ole väite, että tämän teorian mukaan valitsijat tekevät valintoja ilman mitään perusteita, vaan se, ettei se pysty selittämään, *miksi* eri toistokerroilla tahto tekee eri valinnan: miksi tahto T tekee valinnan A ajokerralla m ja valinnan B ajokerralla n, vaikka valintatilanne, jossa T on, on näillä kerroilla *tarkalleen* sama, ts. vaikka ”kaikki on yhtäläistä niin kohteessa kuin toimijassakin” eli valintatilanne on tarkalleen sama, *mukaan lukien tahto T itse*. RPP:n riittävyysvaatimus ja sen määre ”eikä mitään muuta” ovat tässä tärkeitä: voidaan kenties sanoa, kuten determinismin kieltävä van Inwagen esittää, että esimerkin varkaalla oli kaikilla ajokerroilla syyt tai perusteet valinnalleen (toisilla kerroilla ahneus ym., toisilla lupaus ym.), mutta tosiasiaassa RPP sulkee pois tällaiset ”toisinaan sitä, toisinaan tätä” -oletukset.

Voluntaristi voi yrittää vastata tähän kritiikkiin ensinnäkin, että RPP ei pidä paikkansa tai että ainakaan sitä ei voida todistaa todeksi. Näin saattaa olla, mutta tämä vastaus on hyvin epätydyttävä: Vaikkei RPP:lle olisi todisteita, on erittäin kyseenalaista kannattaa teoriaa, jossa tehdään jokin erottelu ilman mitään perusteita. Kysymys on todistustaakasta: riittävän perusteen periaatteeseen vetoajan ei niinkään tarvitse todistaa tätä periaatetta; riittää, että hän osoittaa, että kritisoitavassa teoriassa – käsillä olevassa tapauksessa voluntarismissa – tehdään erottelu, jonka tekemistä tässä teoriassa ei voida perustella. Siis oikeastaan viime kädessä voluntarismien kritiikissä ei tarvitse suoranaisesti vedota (epäiltävissä olevaan) RPP:hen.¹²

Toiseksi voluntaristit voivat vastata, että relevantti erottelu (siis eri valinta eri ajokerroilla) *voidaan* tehdä heidän teoriassaan: he voivat sanoa, että vapaan tahdon määrittelevä tekijä nimenomaan on, että se voi täysin identtisesti tilanteessa (siis esimerkiksi eri ajokierroksilla) tehdä jonkin valinnan sekä myös jonkin tälle vastakkaisen valinnan. Tällaisesta strategiasta Leibniz toteaa, että ”jos sanotaan kuten Molina, että tämä on vapaan [toimijan] etuoikeus, ei sanota yhtään mitään” (T 48), millä Leibniz tarkoittaa, että haasteeseen ”selitä tahdonvapaus” annetaan tässä vastaus ”tahto nyt vain on sellainen, että se voi tehdä vastakkaisia valintoja tarkalleen samassa tilanteessa”.

4. Tahdon luonne

Molinistisen voluntarismien kannattajien keskeinen oletus, että valintahetkellä tahto ”determinoi itseään” on Leibnizin mukaan hyödytön, koska se johtaa regressioon (kuten jo yllä nähtiin): ”Mitä tulee itse *volitioon* [eli tahdonaktiin], on virheellistä sanoa, että se on vapaan tahdon kohde. Tarkkaan ottaen me tahdomme toimia emmekä tahdo tahtoa; muutoin voisimme myös

sanoa, että tahdomme meillä olevan tahtoa tahtoa, ja tämä jatkuisi äärettömyyksiin” (T 51).¹³

Tahto valinnalle relevantissa katsannossa tulee ottaa *kokonaisuutena* siten että – toisin kuin voluntaristit ajattelevat – valinnan hetkellä ei ole tahtomisen tahtomista vaan ainoastaan toimimisen tahtomista (tai jonkin tahtomista *simpliciter*); ”tahtomisen tahtominen” on tarpeeton regressio, joka ei selitä mitään:

kuvittelemme, että meillä on valta uskoa ja haluta mitä mielimme, mutta todellisuudessa tälle vallalle ei ole mitään perustaa: me emme halua haluta vaan haluamme tehdä ja omata. Me emme valitse tahtoamme, koska tämä tapahtuisi jonkin toisen tahtomisen pohjalta, ja niin edespäin, äärettömyyksiin. Sen sijaan me valitsemme objektit; kullakin valinnalla ja kullakin tahdolla on syynsä, mutta koska ne ovat usein meiltä piilossa ja siten me emme aina tiedä niitä, uskomme olevamme niistä riippumattomia [...]. (Gr 482 / SLT 99, 1699-1703?)¹⁴

Lisäksi jotta tahdolla olisi kyky ”determinoida itseään”, se tarvitsisi, absurdisti, oman ”pikku ymmärryksensä”, kuten Leibniz huomauttaa kohdassa T k16: ”Jotta tahto voisi tehdä arvoitelmia tai tiedostaa perusteet ja inkliinaatiot, jotka ymmärrys tai aistit sille tarjoavat, sillä tulisi tarjotun ymmärtääkseen olla itsessään toinen ymmärrys.”

Keskeisin kohta Leibnizin kritiikissä voluntaristien tahtokäsitteille on hänen näkemyksensä, että voluntaristeilla on virheellinen kuva tahdon luonteesta. Viidennessä kirjeessään Samuel Clarkelle Leibniz kirjoittaa, että

motiivit eivät vaikuta mieleen kuten painot vaakaan, vaan pikemminkin mieli toimii motiivien vaikutuksesta,

¹³ Vrt. Davidson 2005, 240; Murray 2004, 6 (ja viite 6).

¹⁴ Ks. myös esim. A21 187 (117) / L 147 (1671); A64 1408 / CPS 137 (1678-81?); A64 1447 / AR 66 (1680-84?); G4 362 / L 388-89 (1692); NE 2.21.23 (A66 182); T 301, h5, h6, k16, k20.

¹² Kiitän tästä viimeisestä huomiosta *Ajatuksen* anonyymiä arvioijaa.

jotka ovat sen toimintadispositioita. Ja tämän vuoksi uskoteltaessa, että mieli toisinaan suosii heikkoja motiiveja vahvojen sijaan tai jopa sellaista, mikä on motiivien kannalta indifferenttiä [...], erotetaan mieli motiiveista ikään kuin ne olisivat mielen ulkopuolella [...] ja ikään kuin mielellä olisi motiivien lisäksi muita toimintadispositioita, joiden perusteella se voisi hylätä tai hyväksyä motiivit. Mutta tosiasiasa motiivit ovat kaikki dispositiot, jotka mielellä voi olla vapaan tahdon mukaisessa toiminnassa, sillä ne sisältävät, eivätkä ainoastaan perusteet, vaan myös passioista ja muista edeltävistä impressioista nousevat inkliinaatiot. Näin ollen jos mieli asettaisi heikon inkliinaation vahvan edelle, se toimisi vastoin itseään ja toisin kuin on sen dispositio toimia. (LC 5.15.)¹⁵

Leibnizin mukaan sellainen teoria tahdosta, jossa oletetaan, että valinnan hetkellä tahto itse jollakin tavalla "tarkastelee" ja "determinoi" itseään, on virheellinen, sillä tahto on käsitettävä yhtenäisenä kokonaisuutena siten, että se mikä tahto on *määrittänyt* juuri sen perusteella, minkä valinnan se tekee kussakin valintatilanteessa. On kestänyt olettaa, että tietty tahto tekisi jokin muun valinnan, sillä tämä olisi sen toimimista "vastoin itseään", vastoin olemustaan. Toisin kuin voluntaristit väittävät, *tälle* nimenomaiselle tahdolle ei ole rekvisiittojen lisäksi mitään muita vaikuttavia tekijöitä, joista vaihtoehtoinen valinta voisi juontua. Ei ole mitään ikään kuin "toista tahtoa", jolla olisi kohteena "ensimmäinen tahto" – me emme voi Leibnizin mukaan määrätä tahtoa sillä tavalla kuin voluntaristit esittävät; toimijassa ei ole mitään lisäkomponenttia, joka voisi aikaansaada tuollaisen määräämisen valinnan hetkellä.¹⁶

Siten esimerkiksi se, että edellä esitetyn tapauksen varas varastaa kolehtilippaan tarkoittaa Leibnizin mukaan yksinkertaisesti vain sitä, että hänen tahtonsa on sellainen, että hän toimii

¹⁵ Vrt. Hobart 1934, 13.

¹⁶ Lisäksi voidaan kysyä, millä perusteella voisimme sanoa tahdon väitetyn "itsensä määräämisen" olevan vapaata.

näin kyseisessä tilanteessa. Hän varastaisi kaikissa ajoissa (siis kaikissa tarkalleen saman tilanteen toistoissa), sillä varastamatta jättäminen tarkoittaisi, että hänen tahtonsa "toimisi vastoin itseään". Koska tämän varkaan tahto on mikä on ja rekvisiitat ovat tarkalleen samat, ei ole mitään lähdeä, josta kumpuusi eri valinta eri ajokerroilla. Voluntaristinen näkemys tahdosta ja sen toiminnasta valintatilanteissa on virheellinen: Valinnan hetkellä ei ole "tahtomisen tahtomista" (tai ainakin sellaisen oletaminen on hyödytöntä).¹⁷

5. Yhteenveto

Molinistisessä voluntarismissa (ja nähdäkseni myös nykyisissä libertaristisissa teorioissa)¹⁸ oletetaan, että tahdolla, jotta se olisi vapaa, on oltava kyky tai valta "determinoida itseään" ja tehdä eri valintoja täsmälleen samassa tilanteessa. Yllä esittämäni Jamesilta ja van Inwagenilta peräisin oleva toistuvia ajoja sisältävä ajatuskoe selventää tätä näkemystä: voluntaristit (ja muutkin libertaristit) halunnevat väittää tahdonvapauden implikoiden eri valintoja eri ajokerroilla.

Leibniz kritisoi tätä näkemystä siitä, että se rikkoo riittävän syyn periaatetta, tai viime kädessä siitä, että tässä näkemyksessä tehdään perustelemattomissa oleva erottelu: ei näytä olevan mitään selitystä sille, miksi sama tahto tekisi eri ajokerroilla eri valinnan. Lisäksi voluntaristien oletus "itseään determinoivasta" tahdosta johtaa regressioon eikä lainkaan selvennä

¹⁷ Voidaan esittää vastaväite, että koska Leibniz on "superessentialisti" – hänen mukaansa mikä hyvänsä tietystä oliosta A vähäisimmässäkään määrin eroava olio ei voisi olla A – hänen väitteensä, että sama tahto tekisi tarkalleen samassa tilanteessa aina saman valinnan, on triviaali ja epäkiinnostava. Vastaus: Leibnizin kohdassa LC 5.15 esittämä perustelu tahtokäsitykselleen – siis sille että valinnat määrättävät tahdon (ks. yllä) – on täysin riippumaton superessentialismioletuksesta. (Leibnizin superessentialismista, ks. esim. Cover & O'Leary-Hawthorne 1999, luku 3.)

¹⁸ Ks. esim. Kane 2011, osa VI; Clarke 2003.

tahdonvapauskysymystä. Leibnizin mukaan tahto määrittyy juuri sen mukaan, mitä valintoja se kulloistenkin rekvisiittojen perusteella tekee – voisimme sanoa, että kutakin tahtoa kuvaa tyhjentävästi *funktio* (matemaattisessa mielessä) rekvisiitoista valintoihin.¹⁹

Turun yliopisto

Kirjallisuus

- Belot, Gordon (2001), "The Principle of Sufficient Reason", *Journal of Philosophy* 98(1), 55-74.
- Clarke, Randolph (2003), *Libertarian Accounts of Free Will*, New York: Oxford University Press.
- Cover, Jan A. & O'Leary-Hawthorne, John (1999), *Substance and Individuation in Leibniz: An Essay in Metaphysics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, Jack D. (2005), "Video Meliora Proboque, Deteriora Sequor: Leibniz on the Intellectual Source of Sin", teoksessa Rutherford, Donald & Cover, Jan A. (toim.), *Leibniz: Nature and Freedom*, Oxford: Oxford University Press, 234-54.
- Davidson, Jack D. (2014), "Leibniz on Free Will", teoksessa Look, Brandon C. (toim.), *The Bloomsbury Companion to Leibniz*, Lontoo: Bloomsbury, 208-22.
- Greenberg, Sean (2005), "Leibniz against Molinism: Freedom, Indifference, and the Nature of the Will", teoksessa Rutherford, Donald & Cover, Jan A. (toim.), *Leibniz: Nature and Freedom*, Oxford: Oxford University Press, 217-33.
- Greenberg, Sean (2006), Kirja-arvostelu: James A. Harris, *Of Liberty and Necessity: The Free Will Debate in Eighteenth-Century British Philosophy* (Oxford University Press, 2005), *Notre Dame Philosophical Reviews*, ndpr.nd.edu. Katsottu 15.6.2015.
- Hobart, R. G. (1934), "Free Will as Involving Determinism and Inconceivable without It", *Mind* 43(169), 1-27.

- Imlay, Robert A. (2002), "Leibniz on Freedom of the Will: A Vindication", *Studia Leibnitiana* 34(1), 81-90.
- van Inwagen, Peter (1974), "A Formal Approach to the Problem of Free Will and Determinism", *Theoria* 40(1), 9-22.
- van Inwagen, Peter (1983), *An Essay on Free Will*, Oxford: Oxford University Press.
- van Inwagen, Peter (1993), *Metaphysics*, Boulder: Westview.
- van Inwagen, Peter (1997), "Against Middle Knowledge", *Midwest Studies in Philosophy* 21, 225-36.
- van Inwagen, Peter (2000), "Free Will Remains a Mystery", teoksessa Tomberlin, James E. (toim.), *Philosophical Perspectives 14: Action and Freedom*, Malden: Blackwell, 1-19.
- James, William (1992), "The Dilemma of Determinism", teoksessa James, William (1992), *Writings 1878-1899*, New York: Library of America, 566-94. (Alkuperäisjulkaisu 1884: *Unitarian Review* 22, 193-224.)
- Kane, Robert (toim., 2011), *The Oxford Handbook of Free Will* (2. p.), Oxford: Oxford University Press.
- (A) Leibniz, G. W. (1923-), *Sämtliche Schriften und Briefe* (Reihe 1-8), toim. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften ym., Berliini ym.: Akademie Verlag ym. Viittaukset sarjaan, osaan ja sivuun (esim. A64 1380: sarja 6, osa 4, sivu 1380). Viittaukset volyymiin A21 sekä toiseen, laajennettuun painokseen (2006) että sulkeissa ensimmäiseen painokseen (1926).
- (AG) Leibniz, G. W. (1989), *Philosophical Essays*, toim. & käänt. R. Ariew & D. Garber, Indianapolis: Hackett.
- (AR) Leibniz, G. W. (2011), *Filosofisia tutkielmia*, toim. T. Aho & M. Roinila, Helsinki: Gaudeamus.
- (CPS) Leibniz, G. W. (2005), *Confessio philosophi: Papers Concerning the Problem of Evil, 1671-1678*, toim. & käänt. R. C. Sleigh, New Haven: Yale University Press.
- (DM) Leibniz, G. W. (1686), *Discours de métaphysique*, A64 1529-88 / AR 83-120 (suom. A. Repo). Viittaukset pykälittäin.
- (DSR) Leibniz, G. W. (1992), *De Summa Rerum: Metaphysical Papers 1675-1676*, toim. & käänt. G. H. R. Parkinson, New Haven: Yale University Press.
- (G) Leibniz, G. W. (1875-90), *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz* (Bände 1-7), toim. C. I. Gerhardt, Berliini: Weidmann. Uudelleenjulkaisu, Hildesheim: Olms, 1960-61. Viittaukset osaan ja sivuun (esim. G3 471: osa 3, sivu 471).

¹⁹ Kiitän *Ajatuksen* anonyymejä arvioijia hyödyllisistä huomautuksista.

- (Gr) Leibniz, G. W. (1948), *Textes inédits d'après les manuscrits de la bibliothèque provinciale de Hanovre*, toim. G. Grua, Pariisi: Presses Universitaires de France.
- (H) Leibniz, G. W. (1985), *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil*, toim. A. Farrar, käänt. E. M. Huggard, Chicago: Open Court.
- (L) Leibniz, G. W. (1969), *Philosophical Papers and Letters* (2. p.), toim. & käänt. L. Loemker, Dordrecht: Reidel.
- (LA) Leibniz, G. W. (1686-91), Leibniz-Arnauld-kirjeenvaihto, G2 11-138 / AG 69-90 (osittain) & LAM. Osittainen suomennos: AR 121-50 (suom. A. Repo). Viittaukset sivunumeroihin G2:ssa.
- (LAM) Leibniz, G. W. (1967), *The Leibniz-Arnauld Correspondence*, toim. & käänt. H. T. Mason, Manchester: Manchester University Press.
- (LC) Leibniz, G. W. (1715-16), Leibniz-Clarke-kirjeenvaihto, G7 345-440 / AR 347-422 (suom. M. Roinila & J. Siukonen). Viittaukset Leibnizin kirjeisiin pykälittäin.
- (MP) Leibniz, G. W. (1973), *Philosophical Writings*, toim. G. H. R. Parkinson, käänt. M. Morris & G. H. R. Parkinson, Lontoo: Dent.
- (NE) Leibniz, G. W. (n. 1704), *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, A66 43-527 / NERB. Viittaukset kirjan, luvun ja pykälän mukaan, sulkeissa A66-sivunumero.
- (NERB) Leibniz, G. W. (1981), *New Essays on Human Understanding*, toim. & käänt. P. Remnant & J. Bennett, Cambridge: Cambridge University Press.
- (P) Leibniz, G. W. (1966), *Logical Papers: A Selection*, toim. & käänt. G. H. R. Parkinson, Oxford: Clarendon Press.
- (Schr) Leibniz, G. W. (1965), *Monadology and Other Philosophical Essays*, toim. & käänt. P. Schrecker & A. M. Schrecker, Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- (SLT) Leibniz, G. W. (2006), *The Shorter Leibniz Texts: A Collection of New Translations*, toim. & käänt. L. Strickland, Lontoo: Continuum.
- (T) Leibniz, G. W. (1710), *Essais de Théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal*, G6 21-462 / H & Schr 114-47. Viittaukset pykälittäin. (Esim. 'T 41' viittaa pykälään 41 pääesseissä, 'T h5' pykälään 5 kirjoituksessa *Reflexions sur l'ouvrage que M. Hobbes ...* ja 'T k1' pykälään 1 kirjoituksessa *Remarques sur le Livre de l'origine du mal ...*) T 405-17 ja T h suomeksi: AR 306-24 (suom. P. Korkman ja M. Roinila).

- (WF) Leibniz, G. W. (1997), *Leibniz's 'New System' and Associated Contemporary Texts*, toim. & käänt. R. S. Woolhouse & R. Francks, Oxford: Clarendon Press.
- Molina, Luis de (1595/1953), *Liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione*, Concordia (3. p.), Antwerpen, 1595 (1. p. 1588). Kriittinen laitos: toim. J. Rabeneck, Oña & Madrid: Collegium Maximum & Soc. Edit. "Sapientia", 1953.
- Murray, Michael J. (1995), "Leibniz on Divine Foreknowledge of Future Contingents and Human Freedom", *Philosophy and Phenomenological Research* 55(1), 75-108.
- Murray, Michael J. (2004), "Pre-Leibnizian Moral Necessity", *Leibniz Review* 14, 1-28.
- Murray, Michael J. (2005), "Spontaneity and Freedom in Leibniz", teoksessa Rutherford, Donald & Cover, Jan A. (toim., 2005), *Leibniz: Nature and Freedom*, Oxford: Oxford University Press, 194-216.
- Pink, Thomas (1998), "Will, The", *Routledge Encyclopedia of Philosophy Online*, www.rep.routledge.com.
- Pruss, Alexander R. (2006), *The Principle of Sufficient Reason: A Reassessment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rescher, Nicholas (1969), "Choice without Preference: A Study of the History and of the Logic of the Problem of 'Buridan's Ass'", teoksessa Rescher, Nicholas (1969), *Essays in Philosophical Analysis*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 111-57.
- Sleigh, Robert C. & Chappell, Vere & Della Rocca, Michael (1998), "Determinism and Human Freedom", teoksessa Garber, Daniel & Ayers, Michael (toim.), *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1195-1278.
- Sleigh, Robert C. (2005), Introduction & Notes, teoksessa Leibniz, G. W., *Confessio philosophi: Papers Concerning the Problem of Evil, 1671-1678*, toim. & käänt. R. C. Sleigh, New Haven: Yale University Press, xix-li, 143-74.